

AZIJOS IR EUROPOS
TAUTŲ
EPAI

AZIJOS IR EUROPOS
TAUTŲ
EPAI

Parengė ir kūrinius bei jų fragmentus išvertė
Bronislava Kerbelytė

Vytauto Didžiojo universitetas
Kaunas, 2015

UDK 398(5)
Az-06

Apsvarstyta ir rekomenduota išleisti Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kultūrų studijų ir etnologijos katedros posėdyje, 2014 m. lapkričio 5 d., protokolo Nr. 13, ir Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdyje 2014 m. gruodžio 15 d., protokolo Nr. 6-2.

Recenzentė – prof. Gražina Kazlauskienė, Vytauto Didžiojo universitetas.

Viršelyje:

Gilgamešo epo XI lentelės fragmentas, VII a. pr. Kr., Neo-Asirų kultūra, saugoma Britų muziejuje Londone.

ISBN 978-609-467-114-2 (internetinis)
ISBN 978-609-467-115-9 (spausdintas)

© Bronislava Kerbelytė, 2015
© Vytauto Didžiojo universitetas, 2015

Baltajam broliui – daktarui Alfredui Milašiui

TURINYS

Pratarmė	8
SENOVĖS RAŠTIJOJE IŠSAUGOTI EPAI	11
Šumerų-akadų epas	12
Apie visko mačiusį	14
Ištar kelionės	26
Gilgamešo kelionė.....	30
Oguzų epas	34
Mano senelio Korkuto knyga	34
Giesmė apie Bogač-Džaną, Derse-chano sūnų	35
Anglosaksų epas.....	45
Beovulfas.....	45
Airių (keltų) epas.....	68
Kuchulino gimimas	69
Kuchulino mirtis	71
Ispanų epas	83
Giesmė apie Sidą	83
Sido ištrėmimas.....	84
ŽMONIŲ ATMINTYJE IŠSAUGOTI EPAI.....	95
Altajiečių epas.....	96
Kan-Altynas.....	97
Jakutų epas (olancho)	128
Galingasis Er-Sogotoch.....	129
Nartų epas	136
Apie tai, kaip pasaulyje atsirado herojus Sosrykva ...	136
Sosrykvos žūtis.....	141
Armėnų epas.....	152
Davidas Sasunietis	152
Davido kova su Msra-Meliku	153

Suomių epinės giesmės (runos)	168
Pasaulio sukūrimas	168
Kantalės sukūrimas	169
Rusų epinės giesmės (bylinos)	172
Dobrynia ir Gyvatė	173
Dobrynia Nikitičius	183
Dobrynia ir Aliošas	189
Dobrynios kautynės su Dunajumi	199
Kalinas caras	204
Suchmantijus	210
Volchas Vseslavjevičius	216
Glebas Volodjevičius	221
Pietų slavų epinės giesmės	226
Junakų giesmės	226
Dukadinče kūdikis ir Koruna-deliša	226
Karalaitis Marko išlaisvina tris voras belaisvių	230
Karalaitis Marko atpažįsta tėvo šoblę	235
Caras Lazaris ir carienė Milica	239
Mergaitė iš Kosovo lauko	243

Pratarmė

Iki šių dienų išliko daugelio tautų sukurtų epinių kūrinių, kuriuose vaizduojamos ypatingos asmenybės, pasižyminčios didžiule jėga ir narsa. Vieni epai buvo užrašyti dar senų senovėje, o mūsų laikus pasiekė tik jų fragmentai, keli nuorašai ar net vieninteliai tekstai; pastaraisiais šimtmečiais jų niekas nebeprisiminė ir neatlikdavo. Kartais raštijoje išlikusių kūrinių pavadinimai ir tekstų požymiai leidžia spręsti, kad senų senovėje jie buvo giedami. Nemažai epinių kūrinių atmintyje saugojo ir kitoms kartoms perdavė talentingi atlikėjai. Giedamų ar proza pasakojamų kūrinių variantų dauguma iš tokių žmonių lūpų ir buvo užrašyta XIX a. ir XX a.

Archajiškuose epuose vaizduojamos mitinės būtybės, didvyrių kovos su pabaisomis, dievų tarpusavio santykiai; mokslininkai juos vadina *mitologiniais epais*. Kituose epuose dominuoja žmonių tarpusavio santykiai; juose atsispindi archajiški papročiai, senovės žmonių pažiūros, pasitaiko istorinių realiųjų ar net tikrų įvykių atgarsių. Šie kūriniai sąlygiškai vadinami *istoriniais epais*.

Esama didelės apimties epinių giesmių, kuriose vaizduojami vieno ypatingo herojaus žygiai, kartais aprėpiamas visas jo gyvenimas nuo nepaprasto gimimo iki didvyriškos mirties. Kitų tautų tradicijose funkcionavo epinių giesmių ciklai. Pastebima tendencija daug giesmių skirti vienam herojui, o kitiems herojams – tik pavienes giesmes. Vienos tautos idealizuoja hiperbolizuota jėga pasižyminčius herojus, kurie nugali žmones žudančias mitines pabaisas ar apgina savo šalį nuo žiaurių užpuolikų kariaunų, o kitų tautų giesmėse žavimasi narsiais užkariautojais.

Daugelio tautų (ir lietuvių) folklore epinių giesmių ar proza sekamų kūrinių apie herojiškas asmenybes ar hiperbolizuotas būtybes nėra, o gal niekada ir nebuvo. Dažniausiai tokios tautos pasižymi ypač gausiomis ir meniškomis lyrinėmis dainomis. XIX a. ir XX a. pradžioje kai kurių Europos tautų rašytojai mėgino kurti nacionalinius epus, remdamiesi liaudies padavimais, pasakomis bei savo išmone. Būta net mėginimų skelbti senovinių

epų imitacijas ir teigti, kad rastas senas giesmės rankraštis. Gana greitai paaiškėdavo, jog tai individo sukurta mistifikacija.

Šia knyga norima tik šiek tiek praverti duris į labai margą kai kurių Azijos ir Europos tautų epinės kūrybos pasaulį. Pateikus skirtingus to paties žanro kūrinius viename leidinyje, skaitytojams siūloma juos palyginti ir stebėti siužetų, žmonių pažiūrų, vertybių, istorinių aplinkybių panašumus bei skirtumus.

Į lietuvių kalbą išversta epinių giesmių pavyzdžių arba didelės apimties kūrinių fragmentų. Pateikiama šiek tiek žinių apie epinių giesmių ciklus. Kai išverstas tik epo fragmentas (dažnai – jo pradžia), laužtiniuose skliaustuose trumpai atpasakojami viso kūrinio įvykiai.

Archajiški kūriniai gana dažnai verčiami po kelis kartus ne tik į kitas kalbas, bet ir į tos pačios tautos gerokai pakitusią kalbą. Antai anglosaksų epas „Beovulfas“ beveik dvidešimt kartų išverstas į anglų kalbą, dešimt kartų – į vokiečių kalbą ir t. t. Vis dėlto mes vengėme versti epus, kurie jau buvo išversti į lietuvių kalbą. Nors yra išimčių – labai gražiai į lietuvių kalbą išversta Eliaso Lönroto poetiškai apdorota „Kalevala“, o mes pateikiame porą suomių epinių *runų*, užrašytų iš liaudies dainininkų. Šumerų epo pagrindinį variantą iš rusiško vertimo vertė poetas, o mes verčiame to paties varianto fragmentus ir išlikusius kitų variantų fragmentus, kuriuos iš šumerų ir akadų kalbų į rusų kalbą išvertė lietuvių kilmės mokslininkas Voldemaras Šileika.

Tik rusų bylinos išverstos iš originalų. Vertimui atrinkti talentingų atlikėjų tiksliai užrašyti ir moksliniuose leidiniuose paskelbti variantai. Kitų vertimų į lietuvių kalbą šaltiniai – moksliniuose leidiniuose paskelbti vertimai į rusų kalbą. Pasirinkti tie kūriniai, kuriuos į rusų kalbą išvertė žymūs tam tikrų kalbų specialistai arba iš gimtųjų kalbų į rusų kalbą vertė folkloristai, epų tyrinėtojai.

Kai kurie profesionalių poetų vertimai mums pasirodė nepatikimi: gana sklandžiai sueiliuotuose tekstuose aptinkama nelogiškų eilučių ir vien tik rimui pavartotų žodžių. Nepavykus rasti patikimų vertimų į rusų kalbą, teko atsisakyti labai įdomių epinių kūrinių.

Žinoma, būtų geriau versti iš originalų, tačiau vertėjas turėtų būti ne tik poliglotas: būtina tobulai mokėti kai kurias jau mirusias kalbas, studijuoti gyvųjų kalbų istoriją. Lietuvoje vargu ar įmanoma rasti visų šiame rinkinyje minimų kalbų specialistų. Teko pasikliauti tekstų vertėju į rusų kalbą kompetencija ir kruopštumu. Priminsime, kad vertimų į rusų kalbą pradžia nedaug atsilieka nuo slaviško rašto pradžios; daug skirtingo turinio tekstų verčiama iki šiol, susiformavo tam tikra vertimų tradicija.

Kad skaitytojai galėtų palyginti lietuviškus vertimus su jų pirmtakais – rusiškais vertimais, kiekvieno teksto pabaigoje nurodomi panaudoti šaltiniai ir vertėjai.

Žinių apie kūrinius pasitelkėme iš pasirinktų epų tyrinėtojų komentarų bei jų mokslinių straipsnių.

Epinių kūrinių ar jų fragmentų vertimai pirmiausia skiriami folkloristams ir kitiems archajiškų kultūrų tyrinėtojams. Tačiau tikimės, kad rinkinys bus naudingas ir smalsiems skaitytojams, kurie nori susipažinti su senovės žmonių mąstymu, su jų požiūriu į amžinas egzistencijos ir tarpusavio santykių problemas. Pavyzdžiui, ir maždaug prieš keturis tūkstančius metų gyvenusius šumerams, ir šių dienų gyventojams aktualūs apmąstymai apie tai, kad žmonės, kaip ir daugelis kitų dalykų, yra laikini, kad beprasmiška tikėtis nemarumo.

Epuose vaizduojamas gana žiaurus pasaulis – herojai kaunasi ne tik su pabaisomis, bet ir su kitų genčių stipruoliais. Ar mažiau žiaurumų mūsų pasaulyje? Ar žudymo priemonės tapo menkesnės? Kaip sunku pasimokyti iš svetimos patirties!

Norėtųsi, kad skaitytojai stabtelėtų ir mėgintų išsiaiškinti, ko siekiama naudojant specifines epinių kūrinių poetikos priemones. Antai jakutų giesmėse, pasakojant apie pasaulio sutvėrimą, paminima ne tik visiems šviečianti saulė, visur regimi mėnuo, žvaigždės, bet ir, galima sakyti, visi vietinio kraštovaizdžio objektai. Visa aplinka išaukštinta, viskuo gėrimasi. Gal norėta pasakyti, kad visur žmonės supa nepaprastai gražūs dalykai, tereikia apsidairyti aplinkui, atidžiai įsižiūrėti.

Oguzų epinėje giesmėje ilgai vardijama, ką veikė paukščiai, gyvuliai, žmonės tada, kai anksti rytą Derse-chanas jojo medžioti. Kodėl nepakako pasakyti taip: „Anksti rytą Derse-chanas su savo sūnumi ir keturiasdešimčia džigitų išjojo medžioti“? Atidžiai perskaitykime – visi, kas gyvas, pabudo ir daro tai, ką daro kiekvieną rytą. Prasideda taiki diena, vyksta darni tarsi vieno organizmo veikla. Tačiau kiek anksčiau buvo pasakyta, jog keturiasdešimt niekšų apšmeižė Derse-chano sūnų, o tėvas sutiko per medžioklę jį nužudyti. Tėvas joja pasiryžęs tapti savo sūnaus žudiku – jis ardo ankstyvo ryto taiką ir darną.

Epai buvo sukurti neskubantiems žmonėms. Pamėginkime nors šiek tiek stabtelėti nežinia kur skubančiame mūsų pasaulyje ir pasiklausykime iš tolimų tolių atėjusių balsų.

Az-06 Azijos ir Europos tautų epai. Tekstų rinkinys / parengė ir tekstus išvertė Bronislava Kerbelytė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2015. – 248 p.

ISBN 978-609-467-114-2 (internetinis)

ISBN 978-609-467-115-9 (spausdintas)

Šia knyga siekiama supažindinti Lietuvos skaitytojus su senų senovėje dvylikos Azijos ir Europos tautų sukurtais epais – giesmėmis ar proza. Pasirinktas epines giesmes ar didelės apimties epų fragmentus išvertė folkloristė, daug metų besizavinti šiais kūriniais. Autorė net užrašė porą rusų bylinų, bet jai taip ir nepavyko atsakyti į klausimą, kodėl šio žanro nėra lietuvių folklore.

UDK 398(5)

AZIJOS IR EUROPOS TAUTŲ EPAI

Parengė ir tekstus išvertė
Bronislava Kerbelytė

Tekstų rinkinys

Redaktorė Renata Endzelytė
Maketavo ir viršelį kūrė Irena Sabaliauskaitė

2015-04-17. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K15-009
Išleido Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, 44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt